

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

part szélén áll az a szép mosea, a mely már a távolból magára vonja az utazó figyelmét. Alkalmassint Áni első emirjének Manutse-nek az unokája, Phadlun építtette. Felső emelete megőrizte az egykori nagy dísznek a nyomait. Hat jó karban levő vörös oszlop látható a moseának belsejében s tizenkét oszlop tartja a sakktáblaszerűen vörös és fekete kockákkal borított mennyezetet. Az oldalfülkéket s az oszlopok fejezeteit számos arabeszk ékesíti s a padlózatnak fenmaradt részei is sakktáblához hasonló rajzot mutatnak. A moseának ablakaiból megkapó kilátás nyílik az Árpásái balpartján elnyúló széles rónára s magának a sziklával szegélyezett folyónak kanyarulataira.

A város déli széle felé irányozza az utazó lépteit s csakis erről az oldalról hozzáférhető tornyos citadella, melynek lábainál zajos csobogással egyesülnek az Árpásái és az Álázá hullámai. Ott, hol az áradatuk legsebe-sebb, magános sziklán egy kolostor áll, melyet védett fekvése megóvott az emberek támadásaitól s az idő is mintegy elfelejtett ezen a pusztta helyen. A citadellát erről az oldalról kettős fal védte, a mely tornyaival együtt romokban hever. E romok mellett lehet még három templomnak a maradványait látni, a melyek a falakon kívül voltak, mint egy jelképei a minden erődítésnél hathatósabb védelemnek. Az a halom, melyen egykor a citadella állott, romokkal van ma elborítva. Itt volt hajdan a Bággrátidáknak s Áni emirjeinek palotája. Csak három ivezet maradt fenn belőle, melyek közül a középső két emeletes. Diszítései hasonlók a Phadlun moseájában láthatókhöz, s meglehet, ugyanazon művész kezéből eredtek.

A letűnő nap utolsó sugaraí világították meg Áni területét s a környező mezőket, a midőn Muravieff és társai a királyi várerőd rommaradványainak búcsút mondtak. Néma volt körülöttük minden, mint a sír. Csak az idegen utazóknak egymás közt folytatott beszélgetése zavarta meg a pusztulásában is felséges helynek temetői csendességét!

— A harmadik közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Mi a te fájdalmad?

Mi a te fájdalmad,
Tán erdő borúja?
Úgy én leszek rajta
Vigasz csalóganja.

Mi a te fájdalmad
Sötét nehéz felleg?
Jer forró szivemen
Ömölj ki, pihenj meg!

Mi a te fájdalmad
Elhervadt kis virág?
Forró e szív, éltet,
Reményt és üdvöt ad.

S volna bár fájdalmad
Örök seb élteden,
Az is begyógyul majd
Szerető szivemen.

Bányai Gratiana.

A hazai örmények létszáma és örm. kath. jellege.

A dicső multú, de már több mint 500 év óta leigázott öt millió lelket számláló örmény nemzetnek alig $2\frac{2}{3}\%$ -a alkotja az ugynevezett örm. kath. egyházat. Tehát a Rómával egyesült 5 érsekség és 14 püspökség alatt élő mintegy 120 ezer hívővel szemben ma is túlnyomóan örmény keletiek (luszávorcsnágán); azonban a gregoriánus vagyis Szt. Gergelyről elnevezett örm. kel. egyház a vele analognak látszó gör. kel. egyházzal nem tévesztendő össze. Sőt az ecsmiádzini katolikoszok a kath. anyaszentegyházzal bizonyos viszonyban lenni is látszanak, a mennyiben magukat Illuminátor utódainak tekintvén: jelenlegi főpátriárkájuk magát Krikor Luszávorics után időrendileg az 183-iknak vallja, s a hivek magukat „luszávorcsnágán“ néven nevezik. A haj-

danában független örmény állam egész a XIV. század elejéig ugyszólván a keresztény hit védőbástyájául szolgált, melyet már Kr. u. a második században megismert, azonban nemzetet és királyt csak Világosító-Szt-Gergely apostoli működése térített 305-ben Kr. u. a római kath. egyház kebelébe.

A nemzetek egyháztörténetében az örmény egyike az elsőeknek, melyek a kereszténység tanait befogadták, és felekezeti különbség nélkül nemzeti apostolaként tisztelt ma is Illuminátort az a törzslakosság, melynek őstörténelme egész a Kr. előtti 3500-ik év mythoszi világáig, Jáfet dédunokájáig: Háikig nyulik vissza, mint a kit az örménység törzsatyjának tekint s országát róla Hájásztánnak nevezte el.

Örményország, ez a nemzeti királyság állotta utját annyi századokon át a pogány invázióknak, melyeknek végül maga is martalékvá lett.

S már félevezred óta ázik könytől és vértől az örmény föld, az emberiség bölcsője, melynek Ararát hegyén a bibliai vizözönkor Noé bárkája megállapodott; és íme, a keresztény uralkodók napjainkig tétlenül hallgatják egy szerencsétlen nép vérlázító jajkiáltását.

S ámbár Konstantinápoly két keleti és egy kath. pátriárkának a székhelye: mindazáltal e főpapok könyörületre indító szózatai is a pusztában hangzanak el a mohamedánizmus fékvesztett gyűlöletével szemben.

Az örm. kath. primás (hivatalos czimen: a czilicziai pátriárka Ő Boldogsága) pláne még a schizmatikus testvérek lassan csillapodó bizalmatlansága miatt is nehéz helyzetben látszik lenni.

Nem régiben hire kelt, hogy XIII. Leo pápa Ázárián István Péter pátriárka primási főfenhatóságát az összes, más európai országokban élő — Reclus szerint mintegy 60000 — örménységre is kiterjeszti, de a kitört törökországi vérengzések, úgy látszik, hogy egyelőre e szép tervnek is utját vágják.

*

Az egységes katolikus jelleg hazánkban a 3 törvényileg is egyenjogositott szertartás körül csoportosul, s

bár a dogma szempontjából nincs is különbség, azonban az oltárnyelv, liturgia s egyes sajátos egyházi szokások egészen elütő jellemvonást kölcsönöznek a hazai lat., gör. és örm. szertartású katolikusok egymástól teljesen különböző alapon kifejlődött egyházi életének. S ezek a külső formai eltérések adják meg az illető ritusok különleges jellegét is.

A beköltözött schizmatikus (eutychiánista) örményeket Verzár Auxenti us apostoli helynök és fölszentelt örm. kath. püspök vezette vissza az egyetemes egyház kötelékébe, tehát a hazai örménység örm. kath. jellege magyar földön fejlődött ki s majdnem 200 éves kitarató küzdelem után újra csak itt az erdélyi Kárpátok közt akar egy autokepál egyházi szervezet révén betetözést nyerni.

Az örmény katolikusok egy nyílt sebe fog ezáltal orvoslásban részesülni, ha különálló és független püspöki székük betöltésére irányuló és törvényesen is elismert jogukat a rég megérdemelt állami támogatás mellett már végre valahára gyakorlatilag is érvényesíthetik.

Magyarország mintegy tízmilliónyi katolikus lakossága, mint említettem, 3 ritusra oszlik fel u. m. a latin, a görög és az örmény szertartásra, mely két utóbbinak a hívei együttvéve az összes magyarhoni katolikusoknak csak $\frac{1}{5}$ részét képezik.

S habár a hazai örmények létszámát bizvást 20 ezerre tehetjük, mégis a legutóbbi népszámlálás alig 4000-ben állapítja meg azon örményszármazású honpolgárok számát, kik magukat az egyéni lapokon ilyenekül vallották.

Igen, de helyes-e ebből következtetni az örmények tényleges létszámának a megállapítására?

Bizonyára aligha.

Sőt még ha a népszámlálási lapokon az „örm. kath.“ rovat ott is szerepelt volna, mint a hogy eddig tényleg mellőzve volt, még akkor is hány meg hány örmény családot vezetett és vezetne félre a lat. szertartás eleinte kénytelen, később pedig megszokott használata, továbbá az elhomályosult örmény öntudat, a nemtörődés, és végül

az álhiúság, mely örménységének, ha nem is eltagadására, de legalább elburkolására impulzust ad.

És ez a körülmény a legfurcsább világot vet egyes örmény elemek megtévesztett és ezáltal ősi leszármazásukat talán öntudatlanul lábóal tipró ferde gondolkozására. Hiteles források alapján be van bizonyítva, hogy a betelepüléskor már 3000 örmény család költözött be, ha pedig csak a minimumot és így a legkedvezőtlenebb számarányt vesszük alapul: akkor is legalább tíz ezerre kell tennünk a Moldovából Erdélybe bevándorolt örmény karavánt.

Azóta $2\frac{1}{4}$ század zajlott le az érületben teljesen elmagyarosodott örménység felett, de mindazonáltal sem számottevő kivándorlásról, sem az örmény származású családok oly mérvű kipusztulásáról nem birunk tudomással, illetve hiteles adatokkal, mint a melyek e népfaj országszerte szétszóródott elemeit stagnációval vagy pláne megtizedeléssel fenyegette volna.

Hogy mennyire ingadoznak e téren a vélemények, abból is kiviláglik, hogy a különböző szakírók ugyszólván homlokegyenest ellenkező számadatokkal czáfolják meg egymás állításait.¹⁾

Pl. Metzburg osztrák statisztikus 1830-ban az ausztriai örménységet 6000-re, a magyarhoni örmények számát pedig 7500-ra becsülte; Csörnig 1846-ban kiadott Ethnográfijában a galicziai és bukovinai örményeket 5380, a magyarországi és erdélyi örményeket pedig 12000 főre teszi.

Köváry László „Erdély statisztikája“ cz. becses munkájában (Kolozsvár, 1847. 191 lap) így ír: „Minthogy alig van falu, hol örmény ne lakják, városainkban pedig a kereskedők belőlük telnek, számukat bátran tehetni 10000-re.“

Csákêdsián Efrem „Örmények történelme“ — Bád-muthiun Hájocz — munkájában (Bécs, 1872. 410 lap) Ausztriában 6000 és Magyarországon 15—18000 örmény lakosról tesz említést.

¹⁾ V. ö. Armenia I. évf. 86. és 153 lap.

1887-ben pedig Gochlert Vincze dr. a „Rundschau für Geographie u. Statistik“ cz. folyóiratban közzétett értekezésében az egy milliót megközelítő európai örménység Ausztria és Magyarországon élő elemeit együttesen is csak 7500-ban állapítja meg. Gochlert adatainak hitelességére egyenesen ráczáfol a lemergi örmény konzisztorium 1891-iki hivatalos összeírása, mely 49 örmény papnak 3993 hívő felett való lelkipásztorkodását igazolja és egyúttal 907 nem-egyesült örményről tesz említést.

Ha már most ehhez vesszük a latin ritus szerint élő lengyelörményeket is, akkor bizonyára megtöbbszörödnék ez az 4000-nyi népesség.

Az 1890. népszámlálás 3523-ban állapítja meg hazai örmény anyanyelvű hítfelcink számát, tehát így is az 1880-iki kimutatás 3320 lélekszámával szemben több mint 6% gyarapodásról lehet szó.

Ha tekintetbe vesszük a 48 előtti népszámlálási adatok megbízhatatlanságát, mit Keleti Károly statisztikusunk is megerősít, továbbá ha a két legutóbbi összeírásnak az örménységre feltűnően kedvezőtlen eredményeit vizsgáljuk, nem csodálkozhatunk, ha Gopcsa László dr.¹⁾ egyéb megbízható adatok hiányában, daczára az 1890. népszámlálás kimutatásának, mégis nyugodt lelkiismerettel megháromszorozza a hazai örménység hivatalosan megállapított, de nagyon is sántító statisztikáját. És így is csak ott vagyunk, a hol a mádi zsidó t. i. az örmények éppugy beköltözésükkor, valamint Köváry szerint egy félszázad előtt, sőt a Pallas Lexikon szerint napjainkban is mindig és mindig csak 10000-en voltak, vannak és talán lesznek is az idők végeig.

Hogy a ritus használatának milyen nagy befolyása lehet az anyanyelv, illetve a nemzeti öntudat megtévesztésére, legjobban az a körülmény bizonyítja, hogy az oláh egyházmegyék görög ritusú magyar lakossága tíz év alatt 160000-ről felényire szállott alá vagyis oláhvá lett.²⁾

¹⁾ Lásd „Erdélyi Múzeum“ 1895 évf.

²⁾ V. ö. Denkó K. dr. „Asszimiláció, reasszimiláció és a magyar kultur politika“ (1897.)

Már most az örménységnek egyre növekvő szét-
szórodása is inkább csak a latin ritus szerint élhető
örmények számát gyarapította, mint a mely körülmény
e népfaj természetszerű szaporodási hányadát túlnyomólag
egyenesen a magyar elem közé olvasztotta be.

Ebből kifolyólag az igazságot vélem megközelíteni,
ha a még mindig nagyon pesszi-misztikus tiz-
ezernyi számarányt jóval magasabbal helyettesitem.

Minden elfogultság látszatának a kikerülése céljából
nem hivatkozom ezúttal kedvezőbb vagy pláne túlzott
nyilatkozatokra, mert már is érzem, hogy tulajdonképeni
thémámtól igen messzire elkalandoznék, de a midőn a
hazai örménység „örm. kath.“ jellegéről akartam szólni,
föl kellett említenem az elmondottakat, hogy rámutat-
hassak az örmények hivatalos és tényleges létszáma közt
valóban fennálló nagy különbségre.

Tehát az örmény anyanyelvűeknek s így eo ipso örm.
katholikusoknak összeirt és a magyaranyelvű és lat.
szert. katolikusok rovatába került örménység egymás-
közti viszonyából kifolyólag nincsen kizárva, hogy oda
ne következtethessünk, miszerint e hazánkat lakó népfaj
hozzávetőleges létszámát legalább 15—20 ezerben ne
lehesse megállapítanunk.

Az 1672-ben kompakt tömegben beköltözött moldovai
örménység csak a szabadságharcz elfojtása után kezdett
az elnéptelenedett anyaországbeli vidékek felé s így
többek közt különösen a bánásgba gravitálni, míg egyes
örmény kereskedők leginkább Bécsben alapítottak üzle-
teket, kiknek utódai jobbra még ma is élnek. Az előbbieket,
mint vagyonos elemek földbirtokot szereztek s magyar
mágnásokká és gentrykké váltak, utóbbiak ellenben, mint
szorgalmas kereskedők, vagyona épen külföldi üzleteik
révén tettek szert.

Igaz, hogy egy kis néptöredék számbeli erejének
szétforgácsolását a legcsekélyebb elszórodás is gyengíteni
szokta, mindazáltal azt nagyobb mérvben egyik rendbeli
lakhely változtatás sem — a bécsi épen nem — ingat-
hatta meg.

Hisz a magyar délvidékre települtek különben is a
magyar korona területén maradtak s legfőlebb csupán
az erdélyi örm. kath. plébániák lélekszámának az apa-
dását okozhatták.

Különben a családi, rokoni és faji összeköttetések
az Erdélyből kiköltözött és a hon maradt örménység
között, ha az idők folyamán meg is lazultak, de napja-
inkig sem szüntek meg. Így a kivándorlás, mint érv alig
jöhet számba.

Felhozhatják némelyek azt, hogy a vegyes ház-
ságok is apaszthatják az örmények számát, a mennyiben
különösen a nem örmény férfival házasságra lépett örmény
nő gyermekei az örménység köréből lassanként kiválnak.

Ez részben igaz, de ha azt tekintjük, hogy az ilyen
házasságok alig csak egy öltő óta kezdenek nagyobb
arányokat ölteni, ez a körülmény sem engedhet arra
következtetni, hogy az örmények létszáma rohamosan
megfogyatkozzék. Hiszen tudnék példákat felhozni, hogy
az örmény származású nő nemcsak magyar vagy német
nevű férjét és gyermekeit, de sőt unokáit is örmény
hagyományokkal neveli, illetve veszi körül, sőt utódait elő-
szeretettel ismét örmény egyénnel is házaitja össze.

Tehát a mi elvész a réven, visszatér a vámon.

Pláne ismerék nem-örmény férfiakat, a kik még
örmény nejük halála után is a családjukban meggyöke-
resedett örmény szokásoknak hódolnak, az örmény kony-
hát kultiválják és Szent-Gergely napját kegyelettel meg-
ünneplik.

Ha fordulnak is elő egyes esetek, hogy a vegyes
házasság némelyeket kivetköztet az örmény szellemből,
vagy pláne az utódokat végképen eltereli az ősi hagyó-
mányoktól: mindazonáltal ez még nem ok arra nézve,
miszerint a számbeli apadásnál nagy súlyt kellene reá
helyeznünk.

Legfontosabb és mindenestre legszámbavehetőbb
körülmény azonban az — elmagyarosodás.

Ennek a feltartóztatlan hazafias tünetnek a termé-
szetes következménye az, hogy az örmény anyanyelvnek
fokozatos térvesztése folytán ma már legfőlebb 50% érti

vagy beszéli őseinek a nyelvét, holott az állam nyelvét beszélő ugynevezett idegen ajkú magyar honpolgárok sorában az örménység első helyen áll.

Az elmagyarosodásnak az arménizmus rovására vagy legalább is meggyengítésére bekövetkezett ily páratlanul nagy mérvű befolyását egy részt az érzületben, de másrészt a szétszóródásban kell keresnünk.

Mindazonáltal, ha egyes elszármazott családoknál — elszigetelt helyzetüket tekintve — ugy vallási, valamint társadalmi viszonyok az örmény néprajzi együvé tartozás szálaít megis lazították: a keblükben magukkal vitt kegyelet és gyermekkori emlékek még utódaikban sem halványíthatták el teljesen faji tulajdonságaikat.

És mert az örmények nyelvben és érzületben egyaránt jó magyarokká lettek, sőt — nem szemrehányásképen mondom — talán fajuk iránti kötelmeiket, ha időlegesen nem is teljesíthetik: ez nem ok arra, hogy őket azért jó örményeknek is ne tekintsük.

Az örm. kath. jelleg, ez a mindnyájunkat láncszemenként összetartó és szét nem szakítható szellemi kapocs, ez az őseinktől örökölt vallási összetartozás lesz hivatva a hazai örménység összes elemeit újra szorosabban egybefoglalni.

Ezért van legnagyobb szükségük az örményeknek egy külön püspökre, mint a kinek a kezeiben fognak összefutni az örm. kath. hívek lelki világának összes szálaít.

S ezekből az összefutó szálaítból csak ugy fonódhatik a magyar hazafiság és az örmény fajszeretetnek az egész örmény népet átövező erős köteléke, ha az örm. kath. jelleg legfényesebb jelképe, az örmény püspöki szék mielőbb betöltetik. Addig is a hazai örménység elemeit minden kézügyben eső eszközzel ez a megvalósítandó eszménykép van hivatva összefűzni. Azonban ma már, a midőn az örményeknek tíz év óta egy kitünően szerkesztett folyóirata és 2 év óta egy mindinkább fejlődő hetilapja van t. i. az Armenia és a Szamosújvár, a szellemi közösséget fentartani és ápolni czélozzák: ez a szempont is kedvezőbb elbírálás alá esik. Mert míg egyfelől ezen, hogy úgy mondjam, elsősorban „örmény“ érdeke-

ket szolgáló orgánumok, másfelől pedig maga a magyar sajtó is újabb idő óta mind élenkebben tájékoztatják az ország közvéleményét az örménység tervbe vett alkotásai és ügyei felől.

Tehát a teljesen elszigetelt örmény családok is nap-nap után tudomást szerezhetnek az erdélyi örménység hazafias, de összetartásra buzdító mozgalmairól.

*

Ha már most elfogadjuk azt a föltevést, hogy tényleg közel 20 ezernyi, ha mindjárt szétszórt létszámmal is bír az örménység, az a kérdés merül fel, hogy vajjon azok, a kik közülük pap és templom hiányában a lat. szertartást követik, nem-e azért mégis csak örm. katolikusok?

A „Magyar Állam“ f. évi 40. számának egy Budapesten alakítandó egyházközség érdekében közzétett cikelyéből a következőket olvastam:

„Az elmúlt évben megalakult ugyan a ruthén egyházközség. Irták is a lapok, hogy az erzsébetvárosi régi templomot fogják megkapni. Ez ellen azonban a hatalmas pártfogásokkal dicsekvő örmények azonnal akciózt indítottak, mondván, hogy a templom nekik kell.¹⁾

Megjegyzendő, hogy az itteni örmények sokkal kevesebben vannak, mint a görög katolikusok s hogy szertartásuk sokkal kevésbé különbözik a latintól, mint a miénk, s hogy végre rájuk nézve, kik az ó-örményt ugy értik, mint a latint, — a helyzet sokkal türhetőbb.

Nem akarok azonban az örmények ellen irni, de tény, hogy a baj nálunk veszélyesebb és az anomália, melyben vagyunk, hasonlíthatlanúl képtelenebb.

Ő szentsége a pápa számos rendeletet adott ki, melyben az egyetemes egyház fejéhez illő módon határozottan kijelenti, hogy az egyház a keleti ritust minden időkre fenn akarja tartani a maga tisztaságában.

Erre nézve határozott parancsokat adott ki úgy XIII. Leo, mint elődje IX. Pius, hogy minden katolikus csak a saját szertartását kövesse s egyik ritusról a másikra a

¹⁾ Biztos forrásból a múlt nyár folyamán Budapesten ugy ertesültem, hogy ezt az ügyet Molnár Antal dr., Szamosújvár sz. kir. város orsz. képviselője zajtalanul bár, de sikeresen munkálja.

hiveket átcsábitgatni, vagy pláne áterőszakolni senki meg ne próbálja...

Ha a saját görög rítusunkat elhagyjuk és Róma engedélye nélkül a latin rítusra átme gyünk, akkor is ellentétbe jövünk az egyház fejének akaratával, sőt egy okkal több okot szolgáltatunk arra, hogy a keletiek az uniótól idegenkedjenek, látva, hogy előbb-utóbb csak latinokká kell válnunk."

Ez a fontos és épen ez okból terjedelmesen idézett indokolás előbb feltett kérdésekre is a legvilágosabb és a legcsattanósabb feleletet adja meg.

Hiszen Krisztus helytartói minden kétséget kizárólag kijelentették:

"Quum rituum varietas in sua eademque fide catholica peculiare Ecclesiae militantis decus consistat, hujus varietatis in sua integritate conservatio rei catholicae interest."

Tehát a ki örmény eredetű és így örm. kath. családból származik vagyis örmény nevet és vért örökölt, annak az ivadékai, ha szükségből más rítus szerint is éltek, mindazonáltal annyival inkább se veszíthették el örm. kath. jellegüket, mert a rítus megváltoztatását a kath. egyházban első sorban maga a pápa tilalmazza.

Ennélfogva ilyesmi Róma különös engedélye nélkül nem hogy nincs megengedve, hanem egyszerűen törvénytelen is volna.

Ami pedig törvénytelen, az semmis. Hiszen ha ez nem áll, akkor miért keletkeztek az egytetemes római egyházban a különböző keleti rítusok?

A rítus fölcserélhetése könnyen arra a tévhitre vezethet, hogy a kath. szertartások között csak látszólagos paritás van, miből kifolyólag a latinizálástól való s még mindig el nem oszlatott félelem a keleti katolikusoknál csak növekednék; és ezzel nem a hasonló oltárnyelvvel élő szakadár fajrokonok közelednének az unióhoz, hanem megfordítva, épen az egyesültek hajlanának a schizma felé. Már pedig ennek nem az előmozdítását, hanem megakadályozását tűzte ki a pápaság legszebb feladatául.

Sőt épen az unio előbb-utóbb való megkönnyítése céljából kanonizálta a Szentszék a latinnal egyenrangú görög és örmény liturgiát.

Ez a hitem és meggyőződése m vezetett, a midőn „A hazai örménység jövője“ cz. művemben (IV. fe j. 13 lap) ezt a kérdést az örménységre vonatkozólag így értelmeztem:

„A vallás terén is kötelességünkben áll lehetőleg mindig csak örmény papot venni igénybe, a hol pedig ezt nem tehetjük, igen is élhetünk a lat. szert. kath. egyház törvényei szerint is — a nélkül, hogy ez által örm. kath. jellegünket elveszítettük volna.

Sőt minap¹⁾ XIII. Leo pápa elnöklete alatt és a keleti nem lat. szert. kath. egyházaknak a róm. kath. egyházhoz való viszonyát szabályozó értekezlet eredményeként, a pápa Ő Szentsége egy enczyklikát is tett közzé, a melynek értelmében a keleti katolikusok és így az örmények is minden akadály nélkül visszatérhetnek, ha papjaik hiányában attól eddig megfosztva voltak — ősi örmény rítusuk használatához."

Sőt a pápai bölcsesség ezt a rendszabályt még a papságra is kiterjesztette, mire élő példa, hogy a lebergi örm. kath. egyházmegye területén S e c s e p a j n s z k i Károly, V o j d á g Viktor és T o m a s e v s z k i Ede szemé lyében maig is működő örm. kath. lelkészek, mint volt lat. szert. papok léptek át nem régiben az örmény rítus szolgálatába. Természetesen szemeim előtt első sorban az örmény plébániáktól elszármazott azon elemek lebegnek, a melyek városon a latin, oláh falvakban pedig esetleg a görög rítus szerint is minden aggály nélkül élnek és élhetnek, a nélkül, hogy nemzeti rituális jellegüket egy kényszer-helyzet miatt elveszíteni szándékoznak avagy abból pláne örökre kivetközhettek volna. Igazságérzetem azt sugallja, hogy az ad hoc nem érvényesíthető jog végleges jogvesztést talán még sem vonhat maga után, s így a tényleges vallási gyakorlat az örm.

¹⁾ 1894. november havában.

kath. jelleg megszüntetésének nem is praejudikálhat. Tehát egyik rítusnak sem állhat jogában, hogy a más rítusbeli-eket, azért mert nála kénytelenek a lelkiekben vigaszt keresni. külön pápai engedély nélkül mintegy hallgatólag végképpen bekebelezetteknek tekintse.

Hiszen csak ennek az elvnek az érvényesülhetése nyújthat oltalmat a különböző rítusok szétszórt szigeteknek, mint a minő hazánkban az örmény szertartás. Máskülönben az egyetemes egyház kedvezőtlen viszonyok közt élő rítusai, illetve ezen rítusok ugynevezett diasporái egyenesen visszafejlődésre volnának kárhóztatva.

Ezt azonban a Szentszék sem óhajtja. Már most minek kell ebből következnie? annak, hogy mindazok az örmény származású hitfeleink, a kik csak latin misét hallgathatnak vagy csak latin papot vehetnek igénybe s egyáltalában csupán a latin egyház szabványai szerint élhetnek, azért még sem váltak tényleg latinszertartású katolikusokká, mert örmény rítusukat Róma engedélye illetve jóváhagyása nélkül vagy pláne tilalma daczára elhagyniok nem áll hatalmukban. Hiszen a mint a budapesti gör. katolikusok sem vesztik el gör. katolikus jellegüket, ha latin vagy schizmatikus templomba kénytelenek is járni. éppugy áll ez a szabály az örmény hívőkre nézve is. Ezen állításon igazolja a „Fővárosi Lapok“ f. évi 32. számában megjelent vezércikkely következő passzusa:

„A görög rítusról a rómaina és viszont az áttérésnek helye most sincsen; mert a dogmák teljes azonosága mellett értelme sincsen. A görög katolikusok, a hol községük nincs, minden vallási aggály nélkül tanulják a r. kath. vallástant és áldoznak egy szín alatt.

Igy van ez például Budapesten a nem csekély számú g. kath. intelligenciánál, a minek mindenütt nem ritka következménye, hogy görög katolikus szülőknél gyermekei pápai engedély nélkül egyszerűen elanyakönyvelés és rituális megszokás alapján végképpen a római (latin) rítuson maradnak.“

Analog helyzetben van a hazai örménység is, minél-
fogva az, a mi a latin és görög szertartás egymásközi

viszonyára nézve szabály, ugyanannak ki kell terjednie az örmény rítusra is.

A keleti kath. egyházak liturgikus nyelvét a florenzi zsinat az áttéréskor használt nemzeti nyelvekben állapította meg, de ugyanakkor kizárt minden változtatást.

Igy kanonizálta a római Kuria időrendi egymásutánban a görög mellett a szyr-kald, a kopt, az ethiop, az örmény s valamivel később az ó-szláv vagy ó-bolgár nyelvet; újabb időben pedig vagyis a XVII. század közepén az oláh liturgikus nyelvet.

Az „Alkotmány“ f. évi 18. száma „A liturgia nyelve“ cz. alatt ez írja:

„A római egyházzal egyesült keleti egyházaknak is van állandó stabilis nyelvek, a melynek megváltoztatását épen oly kevéssé engedélyezi a szentszék, a mint nem engedi meg a cserét és megváltoztatást az egyháznak latin szertartású részeiben.“

Amint annak idején a muszkaországi rutének nem nyerhették el az orosz liturgiát, éppugy az elmúlt években a pápa a zenggi egyházmegye néhány glagolit liturgiájú hitközség kérését is elutasította, a mikor azok a latin szertartás behozatalát kérelmezték.

Fentebbiekből kitetszik, miszerint nemcsak hogy a rítus-csere van tiltva, de még a liturgia nyelvének a megváltoztatása sem eszközölhető Róma beleegyezése nélkül; és pedig azért, mert jóllehet, hogy a nyelvcsere nem dogmatikus, hanem pusztán fegyelmi ügyet képez, mégis a pápa egyházfői jogkörébe tartozik.

A gör. kath. székelyek egyike-másika, ha neki már terhére vált az oláh oltárnyelv, hiába kíván róm. katolikusná válni, azt nem teheti, sőt csakis a schizma vagy a protestantizmus kerülő útján juthat a latin egyház kötelékébe.

Ebből is kitűnik, hogy mennyire üdvös és a római pápák rendeleteinek is megfelelő törekvés az, a mely a hazai örménységet, mint ab ovo és így meg nem szűnt örm. kath. jellegű népet, egy öt törvény szerint is megillető örm. kath. főpásztor lelki gondjaiba helyezni vissza.

Hazánkban minden Róma által approbált oltárnyelv illetve liturgia önrendelkezési joggal bír, tehát nem tarthat már sokáig az a jelenlegi ideiglenes állapot sem, a melynek az örmény püspökség helyreállítása van hivatva egyszersmindenkorra véget vetni. A magyar-görög katolikusok oltárnyelvének kanonizálása vagyis jobban mondva a magyar liturgia elvi kérdése most van Rómában döntés alatt.

Adja Isten, hogy a pápai bölcsesség sok százezernyi hívő lelki óhaját megnyugtathassa. Szerencsénkre nekünk 200 éves a jogunk az örmény liturgia használatára, mert őseink áttérésekor a Szentszék az ó-örmény nyelv ősrégi privilégiumát a beköltözött örménységre is kiterjesztette.

És ime — nem szemrehányásként hozom fel — míg a görög ritusu magyarok jóllehet, még approbált liturgiával sem bírnak, mégis már 1873 óta Hajdu-Dorogon vikáriátust nyertek: addig a szintén nem kevésbé hazafias magyar-örmény klérusnak egyetlen papja sincs közel két század óta még az infula viselésére is feljogosítva.

Nincs a mi a nyáját összetartsa s ez segíti elő a latin ritusba való lassú átmenetet, holott a moldovai orthodoxhitű testvéreinket épen csakis az örmény püspökség révén lehetünk képesek az unionak megnyerni. Tehát Szamosújvárt, a katholicizmusnak e délkelet felé kitolt magyar bástyáján Verzár Auxentius utódának lesz fenntartva az a szent hivatás, hogy hazánk ritusában megszilárdított örménységét összetartsa és az örmény liturgia daczára Magyarország egyik leghazafiasabb magyar egyházának, az örm. kath. egyháznak vesse meg új alapját.

És ebben nem is lehet kételkednünk, mert nálunk az örmény leszármazás és az örm. kath. jelleg egy és ugyanazon fogalomnak felel meg, s a hányan magunkat örményekül valljuk és érezzük, ugyanannyiunknak egyúttal az örm. kath. egyházmegye hiveiként is kell magunkat az egyházjog és törvények szerint tartanunk. Az örmény liturgia mintegy a latin és görög között foglal helyet, s a mennyiben egyiktől távolodik, ugyanoly mér-

tékben közeledik a másikhoz. Már ha egyébert nem is, de csupán azon átmeneti és mintegy közvetítő jellegénél fogva az örm. ritus nagyon érdekes sajátosságokkal van felruházva s ennél fogva annak megszilárdítása és egyházszerkezeti önkormányzata nemcsak rituális, de általános kath. szempontból is kívánatos. Egyaránt szép és nemes feladat vár tehát e tekintetben is az erdélyi r. kath. egyházmegye püspöki trónörökösére, gróf Majláth Gusztáv koadjutorra, kinek főuri származása, ifjúi hévtől duzzadó vallásos ambíciója, áldozatkész hitbuzgó előélete, nemkülönben a földi javakban is neki osztályrészül jutott tetemes vagyona és elfogulatlan igazságszeretete mindmegannyi biztosítékot nyújtanak arra nézve, hogy az örmény püspökség eszméjét felkarolja, s annak Kelet felé irányuló misszióját felismervén: az autokefál örmény kath. egyház ujjaépítésével magának aere perennius örök emléket állítson. A midőn tehát Erdély segédpüspökét a hazai örménység is vallásos hódolattal üdvözli, egyúttal növekvő reménnyel tekint az örmény püspöki süveg (száhavárd) fölkelő napként tündöklendő áldásos sugaraira. Hiszen a közóhaj most még részben hamúfedte zsarátnokának újra kigyuló világánál fog a magyar-örmények itt-ott elhalványult örm. kath. jellege is az ősi püspöki tűzhelynél új életre lobbanni. Már pedig az ősi ritus e Veszta-tűzének ápolása illetve az örm. kath. püspökség föltámasztása nemcsak, hogy megfelel a hazai örménység legszentebb kötelmének, hanem egyszersmind egy hazafias népfaj összes életföltételeinek legvallásosabb megnyilvánulásaként tekinthető.

A saját szertartásától elszokott kisebbség, ha most még itt-ott tán a nemtetszés, közöny vagy pláne kicsinylés álarca alatt passzív módon viselkedik is az örmény püspöki szék visszaállítását sürgető általános mozgalmakkal szemben: bizonyára nem csalódom, hogy majd az örmény főpap beköszöntő pásztorlevelének hívó szózatára a passzív ellenállók se vonakodnak sokáig és elébb-utóbb az örm. kath. egyház köré fognak csoportosulni.

Hiszen társadalmi rang és politikai állás mit sem fog ez által veszíteni nimbuszából, sőt az örménység

köréből kimagasló előkelőségek sokkal nagyobb szolgálatokat tesznek magyar hazájuknak is, hogyha palam et publice örményeknek tartják magukat. Mert ha egy Karátsonyi gróf, vagy egy Dániel báró magát örm. kath. magyarnak vallja: egyúttal fáklyát gyújt azon hazafias ösvény megvilágítására, melyen valamint az örményeknek, éppugy a másajkú magyar honpolgárok-nak is nyitva áll az út a legmagasabb méltóságok elnyerésére.

Holott ha vezéralakjaink a magyar néprajzi közösségbe nyomtalanul beolvadva, őseik ritusát számba sem veszik: igaz, hogy hivatalosan néhány száz fővel megapaszthatják az örmények aránylag így is elég csekély számát, mindazonáltal származásuk révén és saját lelkiismeretük előtt mégis csak megmaradnak örményeknek.

Az örmény nemzetiség fogalmában és tudatában különben sem rejlik valami olyan folt, a mi az egyéniség tekintélyét, a személyi tulajdonságok értékét alászállítaná.

A vallásáért és állami függetlenségeért harczoló politikai örmény nemzet múltja és történelme egy nyitott könyv, melyet Klió egy hős költemény gyanánt örökölt meg.

Aztán beköltözött őseinkre is méltán csak büszkék lehetünk, hiszen neveik és a magukkal hozott családi ereklyék előkelő eredetre vallanak.

De mind ezektől eltekintve vajjon lealázó-e az, hogy vagyonukból kifosztva, becsületes munkához láttak s a kereskedelem, ipar és földművelés terén érvényesült üzleti szellemük őket új tőke szerzésére serkentette?

Nem-e épen ez a körülmény szinte kétszeres tiszteletet érdemel, a midőn róluk megemlékezünk? Hiszen a legtöbb magasrangú és dúsgazdag hitfelünk épen az egyszerű, de vagyonszerző derék kereskedőknek köszöni mai jollétét. Le a kalappal az ilyen elődök előtt, kiknek emléke iránt az egész jelen nemzedék csakis a legnagyobb hálával tartozik. És itt eszembe jut dr. Herman Antal etnográfus barátomnak az „Armenia“ 100. jubiláris számában megjelent igénytelennek tetsző, de

mély tendenciájú cikkeje, mely jelképesen arra int, hogy ne tapossuk lábbal az ősök emlékét.

A kik nem emlékeznek reá, kérem, hogy olvassák el még egyszer azt a rövid néprajzi vázlatot, mely a mulandóság megkapóan rideg valóságát festve, azt úgy szólván kézzelfoghatólag teszi előttünk érzékelhetővé

S habár egy armenofil tudós kiméletes gyöngédségével, de félreérthetetlen közvetlenséggel ütközik meg a lebergi örmény székesegyház cziintermének örmény feliratú sírkövekkel való kikövezése felett, s ezzel mintegy a hazai örménység fülébe is oda sugja a „memento mori“-t.

Tehát rázzuk le már egyszer mi is magunkról a fajunk életerejét emésztő ingadozás és közöny lidércnyomását, s férfias elszántsággal álljunk önzetlen szolgálataiba az egyre hangosabban nyilvánulni kezdő nép-akaratnak.

Utóvégre is ez előtt mindnyájunk kötelessége meghajolni.

Tehát az örmény leszármazás pusztán ebből az okból is azt a feladatot rója reánk, hogy eredetünk hagyományaihoz hívek maradjunk és a hazafias armenizmus ápolásával saját fajunk fenmaradását biztosítsuk.

És ebben látom én az eddig alig figyelemre méltott maroknyi örménységnek, hogy úgy mondjam, magyar nemzetpolitikai hivatását.

Ez nem nagyzási hóbort, mert általa az a nemzeti-ségek előtt példányképül szolgáló magasztos elv jut dialdra, hogy örmény nemzeti ritusa daczára magyarán élni és fenmaradni óhajt e hazában egy keleti néptöredék, mely a szálló ige szerint ma már csaknem „magyarabb a magyarnál“! Tehát másodrendű kérdéssé törpül az, hogy vajjon a magyar-örmények létszáma a tizenötezeret túlhaladja-e avagy azon innen marad?

Ellenben felette nagyobb horderővel bír az a hazafias katolikus szempont, hogy bíboros egyháznagyjaink, mint a pápai tiarának szintén reménybeli várományosai, s hogy velük egyáltalán az egész magyar kath. főpapság csakis a Szentszék bölcs intenczióit követnék, ha a

hazai örm. katolikusok önálló püspökségre törekvő jogosult mozgalmát magas pártfogásukra méltatni kegyeskednék.

Hiszen a több ezernyi oláhországi örménység uniálásának az előmozdítása a magyar kath. klérus előtt sem lehet közömbös, pláne a mikor Szent-Péter utódjai is ex cathedra kinyilatkoztatták.

„Volumus, ut omnes catholici fiant, non ut omnes latini fiant.“

Végelemzésben tehát újra meg újra csak arra az eredményre jutunk, hogy a magyar-örmények közös örm. kath. jellegének s a vele szerves összefüggésben álló néprajzi egységének nemcsak egyedüli biztosítóka s ugyszólván utolsó mentsvára és legfőbb összetartó ereje, hanem egyszersmind legtermészetesebb központja, sőt mintegy ragyogó koronája is elvitázhatatlanul semmi más nem lehet, mint az

„Örmény katolikus püspökség!“

Merza Gyula.

SZÉP ÁRÁ

tragoedia öt felvonásban.

Irta:

Márton Dávid. (Hatodik folytatás.)

Harmadik felvonás.

Királyi palota. Ármávir várában. Jobb felől trón, bal felől egy szobor látható. A háttérben oszlopok; az oldalfalakon fegyverek függenek, közbe-közbe harcosokat ábrázoló képekkel. Jobbra nagy íves ablakok, erkély. Alkony.

ELSŐ JELENET.

Csár. (Egyedül)

Mért gyülölöm e férfit oly nagyon?
Talán királyi természetén merengve

Merültem el a gyűlölet rideg
Posványiban, vagy fénye vette meg
Szemem világát?!... Nem tudom valóban!
De érzem, hogy lelkemen fagyos.
Sötét redő kel minden szó nyomán,
Mi róla zendül a tömeg között:
S a fényugár, mely a szemekben kél,
Midőn alakja feltűnik ragyogva
A nő-szíveknek bálvány-képeül:
Mind annyi kígyó, mely szívem felett
Vérfagylaló testével átvonul.
E gyűlöletnek ninesen indoka,
Csak azt tudom, hogy mélyebb Ván vizénél,
S felzajlik olykor, mint a tenger árja,
Habár a bős vihar lehellete,
Az enyhe szellő sem csapong fölötte.
Hisz Almira, — ki érzeményeinket
Versényre hívta egykor — eltűnek:
S — a mit szívemben itt hagyott — az ür
Betölt a gyűlölet sötét vizével,
S e nedv kiesordul olykor két szememből, —
Mint fájdalom-köny, hogyha látom e
Silány tömeg mint isteníti őt;
Ha hallom ez izetlen üdvrivalgást,
Mely — Árá nevét övezve — gyakran
Visszhangozik a honi bérceken.

(A trón elé megy, megvetőleg tekintget rá.)

Nem bánta bár e büszke trón soha,
Mégis lefűjnám egy lehelletemmel
Az alvilágba, hol nevem szülemlett.
Milyen gyönyör voln' hogyha romba dőlve
Látnám aranyos, bíboros falát!
Hisz életem napjának akkor érzem
Édes derűjét, hogyha gyász, vihar
Lepi meg a királyi csarnokot;
S míg nemzetem gyönyörben áradoz,
Ha itt a fény, a hir nagyobbodik:
Engem sötét bú, aggodal'm lep el.
Mert a kít ők oly lángolón szeretnek,
Én gyülölöm csupán azért, mivel
Nép-milliók szerelmi tárgya ő,
És gyülölöm, mivel jobb nálam ő!...

(Kivülről hallatszik.)

Éljen a király!